

OSZTÁLYOZÁS ÉS TÁRGYSZÓKATALÓGUS A KONGRESSZUSI KÖNYVTÁRBAN (LIBRARY OF CONGRESS, WASHINGTON) ÉS JELENTŐSÉGÜK A MAGYAR ANYAG FELTÁRÁSÁBAN

HORCHLER, GABRIEL

A Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress), amely 75 millió különféle, kéziratos, nyomtatott vagy másképpen megőrzött kulturális alkotást és közte 12 millió osztályozott könyvet tartalmaz, a világ egyik legnagyobb gyűjteménye, amelyben az emberi tudás dokumentumait próbálták rögzíteni. Bár ez a gyűjtemény szükségszerűen válogatásra van utalva, beszerzési programjában teljességre törekszik és egyetemes. A fő válogatási szempont az, hogy egy kiadvány tudományos jellegű és kutatási szempontból értékes legyen. Ezért igen gyakran nem az a probléma a kutató számára, hogy megvan-e egy bizonyos kiadvány a Kongresszusi Könyvtárban, hanem inkább az, hogy azt hogyan keresse ki és kapja kézhez. Egy ilyen nagy mennyiségű gyűjteménynek a pusztán fizikai ellenőrzése is már szinte meghaladja az emberi képességek határait, és a Könyvtár rendszeres olvasói nagyon is jól ismerik a kis kérőcédulákon a „not on shelf” (nincs a polcon) választ.

A kiadványok tényleges „kézbevétele” és bizonyos bibliográfiai elemek segítségével történő visszakeresése (amilyen például a szerző neve meg a könyv címe) kívül esik a jelenlegi előadás tárgykörén. Ezen előadásomban csupán a tárgyi visszakereséssel, ezen belül is különösképpen a magyar anyaggal és a Magyarországgal kapcsolatos tárgyi visszakereséssel foglalkozom. Először egy rövid áttekintést adok a Könyvtár magyar anyagáról, utána pedig a Kongresszusi Könyvtár osztályozási és tárgyszórendszerét tárgyalom. Végül pedig arról beszélek, hogy a tárgyi visszakeresés hogyan történik a jelenlegi gépesített katalógusrendszerben.

A Kongresszusi Könyvtár magyar állománya körülbelül 100 ezer monográfiát, 800 kurrens sorozatot és folyóiratot, és mintegy 100 újságot tartalmaz. (Ez utóbbi szám a régi és a kurrens újságok összegét jelzi.) Ezenkívül van még körülbelül 7500 térkép, 3150 különféle kéziratos és nyomtatott zenei anyag és több száz más kézirat. Hogy néhányat említsünk a nevezetesebb művek közül, a Könyvtárnak tulajdonában van egy XIV. századi, gyönyörűen illusztrált latin nyelvű kódex, a *Nekcsei-Lipóczi Biblia*; aztán Thuróczy János *Chronica Hungariae*-jének két kiadása; mind a kettőt 1488-ban nyomták. Jóval későbbi korszakból, a XVIII. század végéről származnak Fabriczy Kováts Mihály ezredesnek, a Pulaski Légión parancsnokának Washington György főparancsnokhoz írt jelentései, valamint gróf Széchenyi István műveiből több első vagy igen korai kiadás. Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a Kongresszusi Könyvtárnak van a legnagyobb magyar gyűjteménye Észak-Amerikában.

Az első Magyarországgal kapcsolatos beszerzések tulajdonképpen 1814-ben történtek, amikor az amerikai Kongresszus megszerezte Thomas Jefferson magánkönyvtárát, benne több fontos, magyar vonatkozású művel. Aztán pedig 1848–49 után, amikor a magyar szabadságharc és Kossuth Lajos 1851–52-es amerikai útja érdeklődést keltett Amerikában, és jó néhány magyar és magyar vonatkozású kiadvány a könyvtár tulajdonába került. A következő időszak a XIX. század vége, amikor számos magyar intézménnyel állandósult cserekapcsolat. 1909-ben a Magyar Országgyűlési Könyvtár küldött a Kongresszusi Könyvtárnak egy körülbelül 700 kötetnyi gyűjteményt, főleg történelmi, alkotmánytörténeti, alkotmányjogi műveket, amelyek aztán a későbbi magyar nyelvű és tudományos irodalmi gyűjtemény magvává váltak.

A magyar kiadványok rendszeres, költségvetésben biztosított beszerzése azonban csak az 1950-es években kezdődött. Ugyanabban az időben vette meg a Könyvtár a Feleki Könyvtár néven ismert New York-i „Hungarian Reference Library”-t, amely mintegy 13 ezer darab ritka könyvvel, értékes tudományos monográfiával és folyóirattal járult hozzá a Kongresszusi Könyvtár úgynevezett „modern area studies” gyűjteményéhez. A jelenleg érvényben lévő könyvbeszerzési gyakorlat 1977 januárjával kezdődött, amikor Magyarország csatlakozott a Könyvtár „Shared Cataloging” (közös katalógizálási) programjához, amelyben a Kongresszusi Könyvtár egy sor külföldi könyvtárral együttműködve szerzi be és dolgozza fel az idegen nyelvű anyagot. Mintegy 2000 könyvet és atlaszt, valamint körülbelül 15 ezer folyóiratszámot vásárolunk évente Magyarországtól. Meg kell jegyezni azt is, hogy a Könyvtárnak nincs elkülönített magyar gyűjteménye: a magyar anyag vagy egy nagy általános gyűjteménybe, az úgynevezett General Collections-ba kerül, vagy egységenként szétosztják a Könyvtár különböző részeihez, amelyek a szakterületükhöz tartozó különleges kiadványokat a saját gondozásukban kezelik. Ilyen a „Geography and Map Division”, ahol a földrajzi és térképanyagot gyűjtik, a „Rare Book Division” (ritka könyvek osztálya) és ilyen a Music Division is, a zenei osztály. Ezért tehát ahhoz, hogy a kutatómunkát sikeresen végezhessük, elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk a szakirodalmi művek megkeresésének módjaival.

Míg a nagyobb európai tudományos könyvtárak az Egyetemes Tizedes Osztályozás mellett döntöttek, és szakkatalógussal biztosítják gyűjteményük rendszeres használatát, a Kongresszusi Könyvtár kialakította a saját osztályozási és tárgyszórendszerét. A legtöbb amerikai tudományos könyvtár és a nagy közművelődési könyvtárak a Kongresszusi Könyvtár katalógusának az adatait használják, amelyeket vagy nyomtatott katalóguscédulákon, vagy géppel olvasható mágnesszalagokon, vagy pedig kötetkatalógus formájában kapnak kézhez.

Egészen az 1880-as évekig a Könyvtár a beszerzett anyagot abba a 44 csoportba osztotta be, amelyet még Thomas Jefferson tervezett meg. Ez azonban túlságosan primitívnek mutatkozott, mielőtt a könyvállomány elérte az 1 milliós nagyságrendet. Ezt követően a Dewey-féle tizedes osztályozással próbálkoztak, de később ezt is elhagyták, mert ez viszont túlságosan leszűkítette az osztályozási lehetőségeket. Alapjában véve olyan rendszert kerestek, amely állandóan kiterjeszhető, könnyen befogadja az új anyagot, és lehetőséget ad arra, hogy minden egyes tételnek saját, egyéni elhelyezési és osztályozási lehetőséget teremtsenek. Az osztályozást a Könyvtár birtokában lévő anyag

alapján fejlesztették ki, és aztán együtt bővítették a gyűjteményekkel. Elméleti megfontolások így természetesen kisebb szerepet játszottak a gyakorlatiaknál, és nem próbáltak az emberi tudás egész egyetemessége számára kereteket biztosítani.

A Könyvtár rendszerében 21 főosztály van; mindegyik külön alakult ki a saját rendszerén belül. Mindegyik főosztály táblázatokat és egy mutatót tartalmaz. Arra nincs mód, hogy az anyagot a rendszer más részének az anyagához viszonyítsuk és így összegezzük. A fölé- és alárendelés szempontjai fontosak, de nem nélkülözhetetlenek. A rendszer általában az általánostól a különleges felé vezet, de sok altémát egyszerűen csak betűrend szerint sorol fel.

Az osztályozási jelzetnek három eleme van. Az első egy vagy két nagybetűből áll, mely a fő tárgyi osztályt vagy valamelyik nagyobb alosztályt jelzi. A második elem bizonyos tizedes számokkal kiegészített számokból áll, ezek speciális témát jelölnek. (A tizedes számok inkább további kiterjesztést vagy szűkítést, mintsem rangsort jeleznek.) A harmadik elem a lelőhely-kód, vagy a „Cutter-szám” ezek mindegyike olyan betű- és számkombináció, amely a kiadvány fizikai, egyedi elhelyezését jelzi a polcon. Például Stark János: A vállalati tervezés rendszere című könyvét a következő jelzettel láttam el: HD30.28.S69, ahol HD jelzi az ipari szervezési osztályt, 30.28 a vállalati tervezést, S69 pedig a helyrajzi szám.

Bár az egyes tárgyi osztályok egymástól függetlenül fejlődtek ki, bizonyos közös rendszer körvonalai is felismerhetők. Például a PH főosztály a finnugor nyelveket és irodalmat jelzi, PH 2000-től a PH 3445-ig pedig a magyar nyelv és irodalom található. Körülbelül 10 ezer kötetet osztályoztak ebbe a tartományba. A magyar anyagnak PH 2001-től PH 2071-ig terjedő alosztályi beosztása (nyelvészet) meglehetősen jellegzetes módon történt. Az anyagot elsősorban formai szempontok szerint csoportosítják folyóiratokra, évkönyvekre, egyesületi kiadványokra, lexikonokra és szótárakra. Ezután jönnek azok a művek, amelyek a nyelvészetben belül nyelvbölcselettel, elmélettel és módszertannal foglalkoznak. Ezután következik a magyar nyelvészet története, az erre a területre eső életrajzi szaktanulmányok, a nyelvoktatás körébe tartozó művek, végül pedig az általános tanulmányok. Más tudományterületeken található ettől eltérő, különleges beosztást, amelyben még jobban meghatározott, különleges témák vagy pedig földrajzi vonatkozások jelentkeznek. A magyar anyagnak teljesen egyéni jellege még jobban kifejeződik a további, úgynevezett nyelvi táblázatban, amely gondoskodik az etimológia, lexikográfia, nyelvjáráskutatás és az irodalom körébe eső művek osztályozásáról is, azzal, hogy a történelmi korszak, a műfaj és az egyes szerzőkre vonatkozó jelzetek is feltüntethetők.

A táblázatok DB 901-től a DB 999-ig terjedő részében, amelyben mintegy 4800 cím tartozik a magyar történelemhez, az első rész ismét nagyon hasonló ahhoz a rendszerhez, amely szerint más nemzetek történelmét osztályozzák. De az a rész, amely időrendi sorrendben mutatja be az anyagot, egyúttal bemutatja a magyar nép gazdag és változatos történelmét is. (Meg kell említenünk azt is, hogy Magyarország ezt a DB alosztályt az egykori Osztrák–Magyar Monarchia több más államával és utódállamával együtt tölti ki, mert amikor a Könyvtár osztályozási rendszere elkészült a XIX. század végén, ennek a korszaknak nemzetközi politikai helyzetét és rendszerét vették figyelembe.)

A magyar anyagnak bizonyos csoportjai aztán más szakterületeken még inkább szétesztódnak, mint például a HC 300.2, amely a gazdasági helyzetre vonatkozó kiadványokat tartalmazza, vagy a JN 2050, amely a politikai és közigazgatási alosztály és a Z 2141-től a 2149-ig terjedő jelzetek, amelyek a magyar nemzeti bibliográfiai irodalmat rendszerezik.

A Kongresszusi Könyvtár az osztályozási rendszer tárgyi osztályai szerinti nyilván tartásban csoportosítja az osztályozott anyagot. Ez lényegileg azt mutatja, hogy a könyv hol található meg a raktárban. Ez a kimutatás, amelyet „shelflist”-nek (raktári katalógusnak) is neveznek, egy állandó leltár, amely eredetileg csak házi használatra készült, de miután legutóbb mikrofilmre is felvették, részben vagy egészben meg is vásárolható. Az osztályozási táblázatok rendszerével együtt a raktári katalógus mikrofilmkiadásának bizonyos részei igen értékes vezetőként használhatók a Könyvtár magyar anyagával kapcsolatban.

Mivel a raktári katalógus nem nyilvános, és mivel a könyvraktár a legtöbb olvasó számára hozzáférhetetlen, a Kongresszusi Könyvtár kutatói kénytelenek elsősorban a Könyvtár tárgyi katalógusára támaszkodni. 1898-ban a Könyvtár abbahagyta a tárgyszó-katalógus használatát, és ehelyett szótárkatalógust vezetett be. Amint Charles A. Cutter megállapította, a szótárkatalógus lehetővé teszi az anyag közvetlen és pontos, rendszavak által történő kikeresését. Azaz, a tárgyszavak elrendezése betűrendes anélkül, hogy a rendszer egyáltalán megkísérelné az elvont vagy logikai rendszerezést; és ahelyett, hogy az általánostól az egyedi felé haladna, a kutatónak csupán közvetlenül kell kikeresnie a katalógusban a megfelelő szakkifejezéseket. Ahogy annak idején gondolták, ez az elrendezés sokkal jobban szolgálja az olvasó érdekét.

A tárgyszavakat nem indexkifejezéseként, hanem a mű központi tárgyköreinek jellemzésére használják. Egy-egy műről általában 5 tárgyszónál többet nem tüntetnek fel a katalóguscédulák. A tárgyszavak, akár csak az osztályozási táblázatok, nem törekszenek az emberi tudás egyetemes rendszerének átfogására, hanem csak azokra a területekre korlátozódnak, amelyek a Kongresszusi Könyvtár gyűjteményét képviselik.

Többfajta eszköz szolgál a tárgyszavak összekapcsolására és a rokon értelmű szavak és a homonimák problémájának megoldására. Mivel egy bizonyos témában az odatartozó összes dokumentumot egyetlen kifejezés alá csoportosítjuk, a „see” (lásd) utalók vezetnek vissza az elfogadott tárgyszóig. Ha valaki például *Plattensee* alatt keresi az oda tartozó anyagot, az olvasót egy utaló a *Balaton Lake, Hungary* tárgyszóhoz irányítja, a *Political economy* (politikai gazdaságtan) szakkifejezés mellett pedig lesz egy „lásd” utaló az *Economics* (közgazdaság) tárgyszóhoz. A homonimákat és a kétértelmű kifejezéseket úgy tisztázzák, hogy a katalóguscédulán vagy zárójelbe tett módosító szót, vagy pedig valami pontos körülírást adnak meg, például *Distribution* mint közgazdasági fogalom és *Distribution*, mint valószínűség számítási fogalom.

Az egyenrangú vagy részletező tárgyszókapcsolatok felderítésére a „See also” (lásd még) utalók szolgálnak. Például az *International relations* (nemzetközi kapcsolatok) tárgyszó alatt van egy „lásd még” utaló a *Geopolitics* tárgyszóhoz, és a „Magyar irodalom” alatt az olvasó azt a tanácsot kapja, hogy nézze meg például a *Népi írók mozgalma* címszót is.

A különböző tárgyszavakat úgy lehet pontosítani, hogy alosztásokat használunk. Ezek vonatkozhatnak a dokumentum formájára, tárgyára, földrajzi vagy időrendi jellemzőire.

A formai alosztások vagy a dokumentum típusát, bibliográfiai jellegzetességeit jelzik, vagy annak feltételezett olvasótáborára utalnak.

A tárgyi alosztások a fő tárgyi vonatkozásnak inkább bizonyos speciális jellegét fejezik ki, mintsem hogy nem-faj kapcsolatot írnanak le. Erre szolgáló példák a *Social aspects* (társadalmi vonatkozások), az *Economic aspects* (gazdasági vonatkozások), a *Research* (kutatás), és a *Study and teaching* (tanulás és tanítás).

1979 óta minden földrajzi alosztás indirekt jellegűvé vált, azaz az ország nevét a tárgy és a helység neve közé kell iktatni. Például, ha egy könyv Miskolc lakásviszonyairól szól, az a következő tárgyszó alá kerül: *Housing – Hungary – Miskolc (Lakásellátás – Magyarország – Miskolc)*. Az egy hely általános történelmi vagy társadalmi-politikai-gazdasági helyzetre vonatkozó művek leírásában előbb jön az illető helység neve, azután következik a megfelelő tárgyi alosztás.

Végül időrendi alosztással tudjuk érzékeltetni a témák kronológiai jellemzőit. Például azok a Magyarország gazdasági rendszerére és életére vonatkozó művek, amelyek az új gazdasági mechanizmus bevezetése óta jelentek meg, ilyen tárgyszó alatt szerepelnek: *Hungary – Economic conditions – 1968– (Magyarország – Gazdasági viszonyok – 1968–)*, a *Hungary – History (Magyarország – Történelem)* alatt pedig a magyar történelmi múltat érzékeltető korszakok és események mind föl vannak sorolva.

Az osztályozási és tárgyszórendszerek az új dokumentumok beérkezése és a terminológia fejlődése következtében állandóan bővülnek. A Kongresszusi Könyvtár mintegy 80 szakozója szinte naponta tesz javaslatokat arra, hogy milyen új tárgyszavakat vezessünk be. Miután a javaslatokat egy szerkesztő bizottság jóváhagyta, az új és revideált tárgyszavakat negyedévenként kiadják; e kiegészítések évenkénti és két évenkénti kumulációi a *List of subject headings (Tárgyszójegyzék)* című kiadványba kerülnek. Egy teljes és egészen a kiadás időpontjáig naprakész mikrofilmlap-kiadás is megjelenik minden három évben. Az osztályozási táblázatokat érintő pótlások és módosítások negyedévenként jelennek meg.

A jó szakozónak a legkülönbözőbb nyelveken íródott művek osztályozását is el kell tudni végeznie. Kezdve Súlyom Lajos Károlylyal – aki a Kongresszusi Könyvtár első magyar szakozója volt, aki 1868-tól 1913-ig tartó pályája során a Catalog Division-t (Katalogizálási Osztály) is vezette, és aki képes volt 20 nyelven szakozni és 13 nyelven társalogni – a Kongresszusi Könyvtárnak már jó néhány magyar szakozója volt, akik a magyar anyag kezelését ellátták. (Súlyom gránitból vésett arcmása a Könyvtár főépületének déli oldalán látható.)

A Kongresszusi Könyvtár osztályozási és tárgyszórendszerét használó olvasókat nem győzzük eléggé figyelmeztetni, hogy ezt a rendszert angolul beszélő olvasók számára készítették. Külföldi szakkifejezéseket ritkán lehet találni és csak megfelelő angol szakkifejezés hiányában. A számítógéppel olvasható katalógus (Machine Readable Catalog) fokozatos kifejlesztésével azonban egyre inkább lehetővé válik, hogy idegen nyelvű szakkifejezések szerint is lehessen keresni. 1981 január másodikától ez a számítógéppel

olvasható katalógus lesz a Könyvtár hivatalos bibliográfiai információs forrása. 1977 óta mintegy 5000 magyar cím került be ebbe a rendszerbe. A MARC rendszer jellegzetessége, hogy egy bibliográfiai tételt vissza lehet keresni bármely olyan szó vagy kifejezés használatával, amely az illető rekordban megtalálható. Ha például a „tanya” szó alatti kiadványokat keressük, két magyar címet találunk.

Egy másik kereső rendszerben, amelyet SCORPIO-nak hívnak (Subject Content Oriented Retriever for Processing Information On-line), a bibliográfiai információk nyelvi vonatkozását is meg lehet határozni. Meghatározható például az, hogy hány olyan magyar nyelvű kiadvány van a MARC rendszerben, amely a fejlődő országokkal foglalkozik. Ezt úgy tudjuk meg, hogy az on-line keresés első lépésében e téma összes bibliográfiai tételét megjelenítjük a terminál képernyőjén (ez 3420 kiadvány), aztán pedig ezt a készletet leszűkítjük a „magyar nyelv” módosító (limiter) segítségével. E lépés eredményeként 10 magyar címet kapunk.

A jövőben előreláthatólag növekedni fog a Kongresszusi Könyvtár magyar vonatkozású állománya. Az új tételeket osztályozási jelzetekkel és tárgyszavakkal fogják ellátni, amelyek számítógépes feldolgozás céljaira is felhasználhatók lesznek. E három módszer – az osztályozás, a tárgyszókészlet és a számítógépes feldolgozás – harmonikus használata lehetővé teheti a magyar állomány optimális tárgyi hozzáférhetőségét.

BIBLIOGRÁFIA

1. ANGELL, Richard S.: Library of Congress subject headings – review and forecast. In *Subject retrieval in the seventies: new directions*. Westport Conn., Greenwood Pub. Co., 1972. 143–163.p.
2. BAKO, Elemer: Hungary. [Hungarian holdings of the Library of Congress]. In *East Central and Southeast Europe: a handbook of library and archival resources in North America*. Santa Barbara, Calif., Clio Press, 1976. 247–256.p.
3. — Louis C. Solyom – collector of languages. *Quarterly journal of the Library of Congress*, 22.vol. 1965. 2.no. 105–115.p.
4. BIRKET-SMITH, Kjeld: *Local applicability of the Library of Congress Classification: a survey with special reference to Non-Anglo-American libraries*. Copenhagen, Danish Centre for Documentation. 69 p.
5. CHAN, Lois Mai: *Library of Congress subject headings: principles and application*. Littleton, Colo., Libraries Unlimited, 1978. 347 p.
6. CUTTER, Charles Ammi: *Rules for a dictionary catalogue*. 2d ed. Washington, Government Printing Office, 1889. 133 p.
7. HAYKIN, David J.: *Subject headings: a practical guide*. Washington, Government Printing Office, 1951. 140 p.
8. *The Library of Congress shelflist: a user's guide to the microfiche edition*. Edited by Linda K. HAMILTON. Ann Arbor, Mich., University Microfilms International, 1979.
9. WELSH, William J.: „Considerations on the adoption of the Library of Congress Classification.” *Library resources and technical services*, 11.vol. 1967. 3.no.